

גילוי סוד

בין המקורות וההלכה לדין הישראלי בימינו

✧ ארז סוננבליק ✧

מבוא

אקדים ואומר כי כמעט לכולם יש סודות. חלקם סודות קטנים ולא משמעותיים, חלקם סודות שמנים ואפלים שאם יתגלו עלולים להרוס חיים של אדם וחלקם סתם דברים שאדם מעדיף לשמור לעצמו. סודות מרכיבים את החברה משחר ההיסטוריה והם אלו שניצחו מלחמות, פירקו משפחות, הרסו כהונה של פוליטיקאים וכווננו את החברה שלנו כמו שהיא נראית היום.¹

הגדרת הסוד במילון היא 'ידע חשאי שאין לספר לאחרים',² 'דבר שמסתירים מידיעת אחרים'³ או 'דבר מידע המוסתר מפני אנשים מסויימים או קבוצות'.⁴ חשוב לציין שישנם סוגים שונים של סודות. ישנם סודות שאדם שומר לעצמו ומעולם לא חשף בפני איש, סודות שאדם מספר לבן זוגו או לבת זוגו בלבד וסודות השייכים לקבוצה. אולם לפי כל ההגדרות, עניינו של הסוד הוא לא להיודע לרבים. לעיתים יש לבעל הסוד עניין שלא לשתף בסוד אפילו אדם אחד הנמצא מחוץ למעגל שותפי הסוד משיקולים של פרטיות, כבוד או בושח. ככל שהסוד כמוס ופרטי יותר, כך גילויו נתפס כחמור יותר.

הקטע במסכת ברכות שעורר אותי לעסוק בסוגייה, הוא אגדתא בדף ח ע"ב, שבה רבי עקיבא משבח את המדיים על כך שכאשר הם יועצים (מספרים ודנים בסודות), הם עושים זאת בשדה. רב אדא בר אהבה מוסיף שכך עשה יעקב כאשר רצה לברוח מלבן.⁵ דברי שבח אלו סקרנו אותי, עוררו אותי לברר מהו היחס הכללי של התורה לשמירה ולגילוי סודות והביאו אותי לכתוב על העניין. אחזור ואעסוק במימרה זו בהמשך.

1 ישנן דוגמאות רבות לדבר. חשבו איך היה מסתיים השיר השמיני באודיסאה של הומרוס אילו במלחמת טרויה מישהו היה מגלה לטרויאנים על הימצאות היוונים בתוך פסל הסוס, או לחלופין איך הייתה מתפתחת אמריקה אילו אלכסנדר המילטון לא היה חושף את סודותיו ומפרסם את "עלון ריינולדס".

2 "סוד" שושנה בהט ומרדכי מישור מילון ההווה-האקדמיה ללשון עברית כרך ג' (1995).

3 "סוד" מילוג המילון העברי החופשי ברשת (2011): milog.co.il

4 "סוד" אברהם אבן-שושן מילון אבן שושן המרכז: מחדש ומעודכן לשנות האלפים כרך ד' (2003).

5 בבלי, ברכות ח, ע"ב.

במאמר שלהלן אסקור את יחס התורה לסודות בין אנשים ואת ההשלכות ההלכתיות של שמירת סוד. בנוסף אשווה בין הממד ההלכתי של המשפט העברי לממד המודרני של הדין הישראלי, אצביע על נקודות הדמיון והשוני ואנסה לנתח את היתרונות והחסרונות של הגישות השונות. המאמר יורכב מארבעה חלקים מרכזיים – בחלק הראשון אבחן את דין התורה ביחס לשמירת סודות ובחלק השני אסקור את הדין הישראלי בעניין. בחלק השלישי אשווה בין דין התורה לדין הישראלי ובחלק הרביעי אציג בקצרה זווית נוספת של עולם הסודות, הקשורה להמלצות התורה למספר הסוד. החלק הרביעי איננו חלק טבעי מהמהלך הלוגי של המאמר ויכול לעמוד במידה מסוימת בפני עצמו, אך לדעתי מהווה השלמה הכרחית של התמונה.

חלק א

הסוד במשפט העברי, בתורה ובדברי חז"ל

מתוך המקורות היהודיים עולה תמונה מורכבת באשר לשאלה כיצד להתייחס לסודות שסופרו לך או לפרטי מידע פרטיים שהגיעו לידך. מחד גיסא, עולה חשיבותה של שמירת הסוד כמוטיב חוזר: לוט זוכה להצלה משום ששמר את סודו של אברהם,⁶ חזקיה נענש על כך שגילה סודות עליונים,⁷ צדקיהו גולה משום שחשף את סודו של נבוכדנצר⁸ ועוד.⁹ אולם מאידך גיסא, עולה כי לעיתים דווקא חשיפת הסוד היא המעשה המוסרי והנכון: רבקה מצילה את יעקב בזכות זה שסיפרו לה את סודו של עשו,¹⁰ מרדכי מספר לאסתר את תוכניתם של בגתן ותרש,¹¹ יעקב חוזר ומדגיש שלא ידע דבר על סודם של שמעון ולוי ביחס לשכם אחרת היה עליו חובה מוסרית לספר¹² ועוד. יחס אמביוולנטי זה מעלה שאלה מתי יש לשמור על סוד ומתי ראוי לספר אותו.

הצעה ראשונית לפתרון יחס מעורב זה, היא שעקרונות ישנו איסור מוסרי לספר סודות, אולם כאשר עלול להיגרם נזק ואדם עלול להיפגע משמירת הסוד ראוי לספרו. עקרון זה חורז את כל המקרים שהובאו לעיל מהתנ"ך ומדברי חז"ל. כאשר ישנה תועלת בסיפור הסוד והוא יכול להציל או למנוע נזק, האחריות המוסרית מתהפכת ועל שומר הסוד מוטלת חובה לגלותו.

6 בראשית יט 29 ורש"י שם – לוט לא גילה לפרעה כאשר אמר אברהם "אחותי היא" ולכן ניצל בסודם.

7 ילקוט שמעוני, מלכים ב רמז, ד"ה 'בעת ההיא'.

8 נבוכדנצר היה אוכל ארנבות חיות וצדקיהו נשבע שלא יחשוף זאת וראה בבלי, נדרים סה ע"א.

9 כגון האגדתא על שבועת יוסף לפרעה וראה בבלי, סוטה לו ע"ב; רש"י בראשית נ, 6. וכן ההשוואה בין דורו של דוד לדורו של אחאב וראה ירושלמי, פאה פרק א, הלכה א (ד ע"ב).

10 בראשית כז 41-42, ואבן עזרא שם.

11 אסתר ב 21-23.

12 בראשית מט 6 ואונקלוס ורמב"ן שם.

יסוד זה מתחזק כאשר בוחנים את דיני העדות במשפט העברי. עדות במובנים רבים דומה לסוד. מדובר בידע השמור אצל העד כאשר הבחירה בידו אם לאפשר למידע שבידיו להגיע לבית-הדין. פעמים רבות להחלטה זו יש השלכות מציאותיות והשפעה קריטית על תוצאות הדין. במשפט העברי, כאשר עדות יכולה לחייב בבית-הדין מוטלת על האדם שראה את המעשה חובה להעיד. דין זה נלמד מהפסוק: 'והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו'.¹³ כלומר, חובה זו קיימת אפילו אם האדם ראה זאת בסתר וביקשו ממנו לשמור זאת בסוד. אולם כאשר עדותו אינה בעלת השלכות מציאותיות (כגון עדות קרוב), החובה להעיד מתהפכת והופכת לאיסור להעיד: 'לא תענה ברעך עד שוא'.¹⁴ ההקבלה המתבקשת היא שבסוד, כמו בעדות, כאשר ישנה תועלת בסיפור ניתן לספרו וכאשר אין בכך תועלת ישנו איסור.

אין די בהצעה זו והיא מתפקדת כהשערה ראשונית בלבד לביאור המקורות הסותרים. כדי להעמיק ולחקור הצעה זו ננסה לרדת לשורש הבעיה בגילוי הסוד ולשאלה מתי בעיה זו נפתרת או אינה רלוונטית.

יסוד האיסור בסיפור סוד

בדברי חז"ל, יסוד האיסור בגילוי סוד איננו חד משמעי ובמקורות המשפט העברי עולות כמה הצעות לרכיבי שורש האיסור. להלן נביאן בקצרה ונדון במהותה של כל אחת מההצעות.

— רכילות ואבק רכילות

הצעה אחת לשורש האיסור, היא קישור האיסור לגלות סוד לאיסור רכילות. הרמב"ם למשל, מגדיר את איסור רכילות כך: 'איזהו רכיל? טוען דברים מזה לזה ואומר כך וכך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני'.¹⁵ הרמב"ם אינו מסייג דבריו ל'כך וכך אמר פלוני עליך'. מכאן מדייק הרב חיים שאול (הרח"ש) גריינמן, כי איסור רכילות לדעת הרמב"ם כולל גם פגיעה בפרטיותו של האדם וחשיפת סודותיו. לדבריו, האיסור כולל גם 'להוציא את רשות היחיד של האדם לרשות אחרים ואפילו בדברים שאין בהם גנות וכל אדם מקפיד בדבר (...) והיינו נמי דכתיב "הולך רכיל מגלה סוד" שזהו עיקר הרכילות לגלות דברים שבסוד אצל אחרים'.¹⁶ לפי הבנה זו, האיסור לחשוף סוד הוא איסור תורה שנכלל באיסור רכילות.

13 ויקרא ה 1.

14 בבלי, בבא קמא נו ע"א; משנה תורה לרמב"ם הלכות עדות הקדמה; שם א, א; רצון ערוסי "מצוות עדות ואכיפתה" תחומין יח 55, 55-63 (1998).

15 משנה תורה לרמב"ם, דעות ז, ב.

16 הרב חיים שאול גריינמן, חידושים וביאורים, פאה א, טז.

על פרשנות זו של הרח"ש גריינמן, מקשה הרב ד"ר איתמר ורהפטיג הן מלשונו של הרמב"ם והן מהקשר דבריו.¹⁷ מהבחינה הלשונית, ורהפטיג טוען שלדעת הרמב"ם האיסור ברכילות הוא אמירת דברים **מזה לזה**. אם יסוד האיסור של רכילות הוא פגיעה בזכות האדם לפרטיות, אזי אפילו אם האדם הפוגע לא סיפר לאדם אחר (כגון אם רק הציץ במכתבים פרטיים), עצם הפגיעה צריכה להיות בעייתית. יתר על כן, מדוע האיסור חל דווקא על העברת דברים שסופרו בסוד לאדם אחר? מדוע חשיפת פרטים אישיים שהיו נגישים עבור הפוגע (כגון דברים שראה בעצמו) אינם נכללים באיסור?

על כך מוסיף ורהפטיג קושי הקשרי. בסוף דבריו אומר הרמב"ם כי הרכלן 'מחריב את העולם' ו'גורם להרוג נפשות רבות מישראל'.¹⁸ אך לפי ורהפטיג קשה לומר שחשיפת סוד סתם ללא כוונת סכסוך יכולה לגרום לתוצאות כל כך חמורות.

לדעתי, על טענות אלו יכול הרח"ש גריינמן להשיב. ביחס לקושיה הראשונה, הרח"ש יוכל לטעון שהרמב"ם מביא את הדוגמה הנפוצה לאיסור רכילות וכי למרות שיסוד האיסור הוא צנעת הפרט, הביטוי הקלאסי שלו הוא סיפור דברי רכילות מאדם לאדם. לגבי הקושיה השנייה, יכול הרח"ש לומר שבניגוד להנחה של ורהפטיג, חשיפת סוד אף ללא כוונת זדון אכן יכולה לפגוע קשות במרקם החברה, לגרום לחוסר אמון בסיסי בין אנשים ואפילו להוביל להרג של נפשות רבות מישראל. אם נחזור לדוגמאות שבהערת השוליים הראשונה, אילו בסיפור מלחמת טרויה היה מישהו חושף את סוד הימצאות היוונים בתוך הסוס, גם ללא כוונות זדון, הסיפור היה יכול להשתנות מיסודו.

אולם תשובות אלו, ובייחוד הראשונה, אינן מספיק משכנעות לטעמי. זאת משום שהרח"ש בעצמו נשען על דיוק לשוני במילות הרמב"ם (החסר של המילה 'עליך') וכדי שטיעונו יעמוד עליו לטעון שהרמב"ם הביא דוגמה מבלי לציין זאת בפירוש ולמעשה לא דייק בלשונו.

אכן, בניגוד לרח"ש, רוב מפרשי הרמב"ם וביניהם ה'כסף משנה' וה'חפץ חיים', ביארו שכוונת דברי הרמב"ם היא 'כך וכך אמר פלוני עליך'. כלומר, האיסור הוא על העברת מידע אישי **על מנת לסכסך** ולא על פגיעה בפרטיות כשלעצמה.¹⁹

בניגוד לרמב"ם שיש להסתפק בפירוש דבריו, מי שאומר במפורש שחשיפת סוד היא חלק מאיסור רכילות, הוא בעל ה'מצודת דוד': 'מגלה סוד – המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא סיפר הדברים לפני מי שאמר עליו כי חברא חברך אית ליה ויגולה הדבר גם אליו'.²⁰ ה'מצודת דוד' אינו חולק על הטעם שרכילות היא בעייתית בגלל איסור סכסוך, אלא נוקט בעמדה כי סוד, ברגע שהוא מסופר, דרכו להתגלות. לכן אפילו

17 איתמר ורהפטיג צנעת אדם: הזכות לפרטיות לאור ההלכה מכון משפטי ארץ 134-135 (2009).

18 משנה תורה, ראו לעיל הערה 15.

19 כסף משנה על משנה תורה לרמב"ם דעות ז, ב; חפץ חיים, רכילות א, ב.

20 מצודת דוד על משלי, פרק יא, פסוק יג.

בסיפור סוד לאדם סתמי, בסופו של דבר יתגלגל הסוד לאדם הרלוונטי לסכסוך. הבנה זו אומנם כוללת את חשיפת הסוד באיסור רכילות, אך מנתקת אותו מיסוד הפגיעה בפרטיות.

עיקרון דומה מופיע בסיפור שמובא בתלמוד הבבלי על רבי שמעון בר יוחאי והמערה. בסיפור מתואר כי 'הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות',²¹ משמע שהוא לא סיפר ישירות למלכות אלא למישהו, והשמועה עברה עד שהגיעה למלכות. עיקרון זה, שסודות מתגלים ברגע שיודעים אותם, חוזר בהמשך אותו הסיפור עם אשתו של רבי שמעון. רבי שמעון חושש שלמרות שהסוד על מיקומו ידוע רק לה, ייתכן שתחת עיניו היא תשבר והסוד יתגלה.²² ייתכן שעיקרון זה אף עומד בשורש המימרה של רבי עקיבא שבה פתחנו, שלפיה יש לספר סודות בשדה. רש"י על דברי רבי עקיבא שם, אומר: 'דאמרי אינשי: אזניים לכותל'.²³ לא ניתן לדעת איך סודות יתגלגלו ואפילו אם ישמע אדם סתמי, ייתכן שבסוף הסוד יגיע לבעל הדבר ותתעורר מריבה.

גם התוספות יום טוב הולך בקו הכללי של ה'מצודת דוד', אך נוקט בגישה יותר מרחיקת לכת. לשיטתו, איסור רכילות איננו מוגבל לאיסור לספר דברים לאחר על מנת לסכסך, אלא אף אם אדם סיפר סוד לתועלת עצמו הוא עובר באיסור רכילות. 'ואיכא למימר (...)' הוה אמינא דדוקא כשהולך לרגל ולגרות מדון הוא דאסור. אבל לזכות את עצמו שלא ישנאהו הלה לא אסר קרא. ת"ש הולך רכיל מגלה סוד ש"מ דהמגלה סוד מקרי הולך רכיל. אף על פי שאינו עושה לגרות מדון. הלכך הך קרא דאורייתא דכתיב לא תלך רכיל נמי במגלה סוד הוא'.²⁴ אולם גם לפי גישת התוספות יום טוב, יסוד האיסור איננו הפגיעה בפרטיות כשלעצמה אלא הניסיון לסכסך או להרוויח באמצעות גילוי הסוד.

לעומת התוספות יום טוב וה'מצודת דוד', מדברי הגר"א נשמע כי אומנם יש זיקה בין איסור רכילות לאיסור לגלות סוד, אך הם אינם זהים. לפיו מדובר בשני איסורים שונים אך המגלה סוד דומה להולך רכיל ועוונם שווה.²⁵ עיקרון דומה מופיע במלבי"ם וברבינו יונה, שלפיהם אדם רכלן כנראה גם יגלה סוד.²⁶ ה'חפץ חיים' נותן גדר לדבר ואומר כי האיסור לגלות סוד הוא "אבק רכילות חמור".²⁷ התפיסה בשורש העניין היא שעל אף שישנו פער בין עולם הרכילות לעולם שמירת הסוד וצנעת הפרט, אדם שמוכן לסכסך בין אנשים ולרכל, הוא כנראה גס ומחוספס ביחס למרקם החברתי העדין בין אנשים ולא ישמור כראוי גם על סודות שיסופרו לו.

21 בבלי, שבת לג ע"ב.

22 בבלי, שבת לג ע"ב.

23 רש"י, ברכות ח, ע"ב.

24 תוספות יום טוב, סנהדרין, פרק ג, משנה ז.

25 פירוש הגר"א על משלי, פרק יא, פסוק יג.

26 רבינו יונה ומלבי"ם על משלי, פרק יא, פסוק יג.

27 חפץ חיים, רכילות ח, ה.

תפיסה זו של הגר"א מצריכה עמידה על ההבדל העקרוני בין עולם הרכילות ולשון הרע, לבין עולם גילוי הסוד והפגיעה בצנעת הפרט. מדוע לפי הגר"א, שבדרך דומה לשלו צעדו רוב המפרשים, איסור גילוי הסוד איננו חלק מאיסור רכילות ממש? נראה שאיסורים מהסוג הראשון (איסור רכילות ולשון הרע), נועדו למנוע סכסוכים, פגיעה בשמו הטוב של האדם ובכבודו הבסיסי. לעומתם, החדירה לפרטיות אינה בהכרח פוגעת בכבוד או יוצרת מריבה, אלא בעיקר מפריעה לאדם להגן על עולמו הפרטי. הבעיה איננה בהכרח ההשפלה שחוה האדם או הקלקול החברתי אלא החדירה למרחב האישי שלו.²⁸

אם נסכם, הצענו כי יסוד האיסור בגילוי סוד הוא איסור רכילות. ראינו שרוב הפרשנים לא מקבלים גישה זו ושלשיטתם עניינה של הרכילות הוא יצירת סכסוך בין אנשים, ורק כאשר גילוי הסוד נועד למטרה זו הוא יאסר מתוקף איסור רכילות. בנוסף, ציינו כי עולם הרכילות שייך לפגיעה בכבודו הסגולי של האדם, וכי גילוי סוד במהותו שייך יותר לחדירה למרחבו האישי. לבסוף, ראינו כי גם אם איסור גילוי הסוד איננו ענף של איסור רכילות, בהחלט ייתכן כי הוא משיק אליו ומהווה סוג של 'אבק רכילות'.

— דברי קבלה

מקור נוסף לאיסור גילוי הסוד הוא דברי קבלה. גדרם של דברי קבלה הינו דברים שנאמרו בנביאים ובכתובים אך לא הופיעו בחמישה חומשי תורה. נחלקו הראשונים והאחרונים לגבי תקפם של דברי הקבלה, אולם לדעת כולם דברים שנאמרו בנביאים שלא בלשון ציווי נחשבים למצוות דרבנן (ונחלקו האם ספקם לקולא או לחומרא) ולדעת רוב הראשונים למרות זאת אין הם צריכים חיזוק מיוחד.²⁹ דברי הקבלה הנוגעים לענייננו הם מספר פסוקים בספר משלי:

הראשון: 'הוֹלֵךְ רְכִיל מְגַלֵּה סוֹד וְנֹאֲמַן רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר'; השני: 'גּוֹלֵה סוֹד הוֹלֵךְ רְכִיל וּלְפִתָּה שֹׁפֵתוֹ לֹא תִתְעַרֵּב'; השלישי: 'רִיבֶךָ רִיב אֶת־רַעְךָ וְסוֹד אַחַר אֶל־תִּגְלֵךְ'.³⁰

מתוך פסוקים אלו עולה קריאה לנאמנות, המתבטאת בשמירת סודות אפילו בשעת מריבה וכעס. בדברים אלו מרחיב רבינו יונה:

וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חברו דרך סתר אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות, כי יש בגלוי הסוד **נזק לבעליו** וסבה להפר מחשבתו (...). והשנית - כי מגלה הסוד אך יצא מדרך **הצניעות** והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד (...) "גולה סוד הולך רכיל", רצונו לומר: אם תראה איש שאיננו מושל ברוחו

28 עולם איסורים זה אף הוא נידון בהלכה בכמה מקרים ואולי יש לשייכו לעולם היזק הראייה. אציין שגם בהיזק ראייה יש הבנות שונות החל מתפיסתו כנזק כמעט גופני הנגרם מההסתכלות, דרך נזק ממוני של מניעת זכויות השימוש בחצר ועד איסור עקרוני שנלמד מבלעם הרשע.

29 בניגוד לסתם דין דרבנן שמצריך חיזוק. ראה "דברי קבלה" אנציקלופדיה תלמודית כרך ז'.

30 משלי יא 13; משלי כ 11; משלי כה 9. בהתאמה.

לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשוף הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחברו, **תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל (...)** (ההדגשות שלי ואינן במקור).³¹

יוצא מדברי רבינו יונה כי גילוי הסוד בעייתי בשלוש רמות:

« **הפגיעה באחר:** גרימת נזק ממשי או רוחני לזולת עקב חשיפת פרטים נסתרים. חשיפת הסוד עלולה להזיק בדרכים שונות, וביניהן – לגרום לאחרים להימנע מלסחור עם בעל הסוד ולפגוע בו כלכלית, לערער את בטחונו ומעמדו החברתי ואף לפגוע בו נפשית.

« **המעשה עצמו בעייתי מוסרית:** מגלה הסוד מפר את אמון חברו ויוצא מדרך הצניעות.

« **מדרון חלקלק:** גילוי הסוד עלול לגרום לקלקל את מידותיו ורגישותו של האדם לזולתו ולהביאו להיות הולך רכיל.

שלוש הסיבות הללו מובאות להלכה ב'חפץ חיים', שאף מוסיף ואומר כי 'דבר זה הוא חמור הרבה יותר מסתם אבק לשון הרע ורכילות'.³² ניתן לטעון שכל שלוש הסיבות שמונה רבינו יונה נובעות מהפרת אמון – ישנו מעין הסכם בין בעל הסוד לשומר הסוד שהשומר לא יחשוף את סודותיו. החושף מפר את ההסכם המדובר וממילא פעמים רבות פוגע בבעל הסוד, עובר על חובתו המוסרית ומקלקל את מידותיו.

אם נבין כך את הבעייתיות בגילוי סוד, יוצא שבמקום שבו הסיטואציה החברתית אינה שמירת סודות, לא תהיה בעיה לגלות סודות ואולי אפילו תהיה בעיה לשמור ולהסתיר אותם. הבנה זו עולה גם מהסיפור שהובא בתלמוד הבבלי במסכת סנהדרין:

אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה (...) זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא, וקושטא שמיה, ולא הוו משני בדיבוריהו, ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה. נסיבי איתתא מינהו, והוו לי תרתין בנין מינה. יומא חד הוה יתבא דביתהו וקא חייפא רישה, אתאי שיבבתה טרפא אדשא. סבר: לאו אורח ארעא, אמר לה: ליתא הכא. שכיבו ליה תרתין בנין. אתו אינשי דאתרא לקמיה, אמרו ליה: מאי האי? אמר להו: הכי הוה מעשה. אמרו ליה: במטותא מינך, פוק מאתרין, ולא תגרי בהו מותנא בהנך אינשי.³³

בתרגום חופשי: פעם אחת נקלע רב טבות למקום שנקרא קושטא (אמת) שבו לא היו משקרים בכלל, ואף אחד מהם לא היה מת בטרם זמנו. רב טבות שבעצמו היה איש אמת (כך משמע מהשורות בגמרא שנמצאות בשלוש נקודות), נשאר שם והתחתן עם אחת מנשות המקום ונולדו להם בנים. יום אחד בשעה שאשתו הייתה במקלחת וחפפה ראשה

31 שערי תשובה ג רכה. עניין שמירת הסוד מופיע בספרי מוסר נוספים, ראה רקובר ההגנה על צנעת הפרט פרק שלישי בעמ' 55, להלן ה"ש 41.

32 חפץ חיים, רכילות ח, ה.

33 בבלי, סנהדרין צז ע"א.

בא השכן לשאול האם היא נמצאת, רב טבות מטעמי צניעות שיקר ואמר שאשתו לא נמצאת ומתו שתיים עשרה בניו. באו אנשי המקום ושאלו אותו 'מה קרה?' והוא סיפר להם את המעשה, בעקבות הסיפור הם ביקשו מרב טבות לצאת ממקומם.

רב טבות ניסה לשמור על עולמו הפרטי ולנהוג בצניעות. צניעות זו, גם אם הייתה נחשבת למעלה במקומות רבים, במקום שבו חברתית היה מקובל לנהוג הפוך ולא לשקר כלל מעשיו מתוארים כשלילים.

לכאורה ניתן להרחיב הבנה זו משמירת סוד בלבד לעולם צנעת הפרט באופן כללי. ייתכן שישנו מעין הסכם חברתי לא כתוב בין בני אדם לשמור על הפרטיות אחד של השני. הסכם זה בא לידי ביטוי בהלכות רבות שמעצבות את המרחב האישי ובאיסורים שונים ביניהם, איסור היזק ראייה, האיסור לקרוא מכתבים של אחר ועוד.³⁴

לסיכום חלק זה, ראינו כי יסוד נוסף באיסור לגלות סוד הוא דברי קבלה מספר משלי. הצענו כי הבעיה בחשיפת הסוד היא המעילה באמון של האחר והפרת הסכם חברתי לא כתוב. בסוף הדברים העלינו אפשרות להרחיב טענה זו ליסוד כללי בעולם צנעת הפרט.

— גניבת דעת

הצעה נוספת למקור האיסור לגלות סודות הוא איסור גניבת דעת. איסור גניבת דעת על פי האנציקלופדיה התלמודית הוא 'איסור הטעיית חברו לחשוב שעושה לו טובה ואינו כן'.³⁵ כך למשל אסור לאדם לומר לחברו שהוא עושה לו מבצע או הנחה כאשר הוא מוכר לו במחיר הרגיל. איסור זה חל אפילו אם המוכר לא גורם לחברו להפסיד כסף והיה מוכר לו באותו המחיר בכל מקרה.

רבי חיים פלאגיא³⁶ בשו"ת 'חקקי לב', מחדש שהקורא מכתביו של אחר עובר על כמה איסורים וביניהם גניבת דעת.³⁷ דבריו צריכים עיון – באיזה מובן קורא המכתבים מטעה את בעליהם?³⁸

פרופ' נחום רקובר עונה לשאלה זו תוך סיוג דבריו של ר' חיים פלאגי. לדבריו אמנם גם הטעייה היא בכלל גניבת דעת, אך גניבת דעת ממש היא חמורה יותר. המקור לדבריו הוא 'וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת-לֵב לָבֵן הָאֲרָמִי עַל-בְּלֵי הַגֵּיד לוֹ כִּי בָרַח הוּא'.³⁹ בתרגום יונתן הפסוק

34 רעיון זה דומה לרעיון שמציג ז'אן-ז'אק רוסו בספרו האמנה החברתית (פורסם לראשונה בצרפתית 1762).

35 "גניבת דעת" אנציקלופדיה תלמודית, כרך ו.

36 פוסק, פרשן ומקובל (1787 - 1868) והיה מגדולי חכמי איזמיר שבטורקיה.

37 שו"ת חקקי לב, יורה דעה א, מט. הובא בספרו של רקובר ההגנה על צנעת הפרט עמ' 41, 114 ובספרו של ורהפטיג צנעת אדם עמ' 137.

38 להרחבה ראה דבריו של הרב אליעזר שנקולבסקי "האזנת סתר" המעייין לז, ד, 47 (1997).

39 בראשית לא 20.

מתורגם כך: 'אגב יעקב ית דעתיה דלבן',⁴⁰ וכן פירש האבן עזרא 'כי עיקר הדעת בלב'.⁴¹ לכך יש להוסיף את המימרה שבה פתחנו, שבה השווה רב אדא בר אהבה בין מעשיו של יעקב, לבין שמירה וגילויי סודות אצל המדיים.⁴² על רקע זה ממשיך פרופ' רקובר וטוען שגם ללא אלמנט הטעיה יש איסור גניבת דעת שחל על הסתרה וגילוי סוד 'משמע גם מבלי שנתן בו חבירו אמון, גם אז נחשב לגונב דעתו'.⁴³

הרב איתמר ורהפטיג מתייחס לדברים אלו וטוען כי יש להשיב על דבריו של רקובר 'שלעניין עזיבת בית לבן בהסתרה, יש להניח שלבן נתן אמון בחתנו שלא ילך ללא רשותו או מבלי להודיעו ואם כן קיים אלמנט של הטעיה בבריחת יעקב'.⁴⁴

אולם אם אמשיך את אותו עיקרון שהצגתי בחלק הקודם של המאמר – ניתן לומר כי במציאות חברתית מתוקנת כל אדם נותן אמון בסובבים אותו, שיכבדו את עולמו הפרטי ולא יחדרו אליו ויחשפו אותו. לאור עיקרון זה, ניתן להתייחס לפוגע בפרטיות, כמו קורא המכתבים, כמועל באמון חבירו ומטעהו. נראה שכך יש להבין את דבריו של ה'פלא יועץ': 'שכל שמשדל לידע מה שבלב חבירו ברוב דברים הדברים גניבת דעת מקרי ואסור אם לא שעושה לשם שמיים'.⁴⁵

— גניבה

הרב חיים שבת (המהרח"ש) עוסק במי שמעיין בכתביו של חברו שלא מדעתו ומפיק מכך תועלת. לפיו במקרה כזה האדם נעשה כשואל שלא מדעת שנקרא גנב לכל דבר ועניין.⁴⁶ אולם גם לדבריו נראה שהסוד עצמו איננו נחשב 'קניין רוחני' ורכוש של בעליו ממש, אלא שאם יש לסוד השלכות ממוניות, אלו נחשבות רכוש של בעל הסוד. לכן, בפשטות דבריו שייכים דווקא כאשר מדובר על סוד בעל ערך כלכלי, כגון סודות מסחריים, ולא בסודות 'רגילים'.

— יבל תאמרי

מקור אפשרי נוסף לאיסור על גילוי סוד ניתן ללמוד מהסוגייה בתלמוד הבבלי במסכת יומא: 'מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לך אמור? שנאמר "וידבר

40 תרגום יונתן על בראשית לא 20.

41 אבן עזרא על בראשית לא 20.

42 בבלי, ברכות ח ע"ב.

43 נחום רקובר ההגנה על צנעת הפרט עמ' 111-114 (2006).

44 צנעת אדם לעיל ה"ש 17, בעמ' 138.

45 רבי אליעזר פאפו, פלא יועץ, ערך 'גניבה'. גם הרב ורהפטיג (הערה 44 לעיל) לא מתעלם מהצעה זו אולם בעיניו היא הצעה דחוקה. לענ"ד הצעה זו מסתברת מאוד, מה גם שבכתביו לא מנומק מדוע הצעה זו היא דחוקה.

46 הרב חיים שבת, תורת חיים ג, מז.

ה' אליו מאהל מועד לאמר"⁴⁷. מדברים אלו משתמע שכל דבר שנאמר לאדם נחשב לסוד שאין לגלותו, אלא אם התקבל אישור מפורש לאמרו.

נחלקו הראשונים והאחרונים האם דין זה הובא להלכה או לא. ה'מאירי' ראה בדבר הדרכה טובה ומידת דרך ארץ,⁴⁸ ובדומה לכך, הן הרמב"ם והן ה'שולחן ערוך' לא הביאו דין זה כהלכה פסוקה. גם ה'חפץ חיים'⁴⁹ הלך בדרך זו, אך הוסיף שאם ניכר שמספר הסוד מקפיד שלא יתגלה אסור לשומע לגלות את הסוד. לעומתם רש"י,⁵⁰ הסמ"ג,⁵¹ ה'הגהות מיימוניות',⁵² המג"א⁵³ ועוד, הביאו דין זה של 'בל יאמר' להלכה.⁵⁴

נראה למעשה שרוב הפוסקים הלכו בדרך האמצע של החפץ חיים – אם הדבר נאמר כסוד שאין לגלותו, גילויו הוא איסור החמור אף מאבק רכילות ולשון הרע. מנגד, אם הדבר נאמר לא כסוד אלא לפי תומו, השמירה על חסיון הדברים היא רק עצה או מידה טובה. בשיטתו של החפץ חיים שוב חוזר עקרון האמון וההסכם החברתי. כאשר האדם מעוניין שדבריו ישמרו בסוד ומביע זאת בפירוש או במרומז, האיסור לחשוף אותם עולה מדרגה בצורה משמעותית והופך מסתם הנהגה טובה של צניעות לאיסור ממש.

אם כן, ראינו חמישה יסודות אפשריים בדברי חז"ל לאיסור גילוי הסוד: רכילות, דברי קבלה, גניבת דעת, גניבה ממש ואיסור 'בל יאמר'. עמדנו ודייקנו בכל אחד מהם וראינו שהיסוד החורז שלהם הוא מעין הסכם אמון חברתי בין אנשים שישמרו אחד על פרטיות השני.

אם כן, מתי מותר לחשוף סוד?

לאור דברים אלו, ניתן לחזור לביורור היסודי בשאלה מתי מותר לחשוף סוד ומתי אסור לעשות זאת. לעיל, העליתי את ההצעה כי כשעלול להיגרם נזק ואדם עלול להיפגע משמירת הסוד ראוי לספרו. כעת לאחר חקירת המקור הנורמטיבי לאיסור חשיפת הסוד, אציע גישה מתוקנת ומעודנת יותר. כאשר התועלת החברתית בסיפור הסוד עולה על הפגיעה בהסכם החברתי לשמור על פרטיותו של האדם, סיפור הסוד הוא המעשה המוסרי. ממילא כאשר יש חשש שאדם יפגע משמעותית בעקבות שמירת הסוד (כגון בסיפורי עשו ויעקב או שמעון, לוי ושכם)⁵⁵ ושחשיפתו תועיל למנוע נזק, מחובתנו לחשוף

47 בבלי, יומא ד ע"ב.

48 בית הבחירה לרבינו המאירי, יומא ד ע"ב.

49 רבי ישראל מאיר, חפץ חיים, לשון הרע ב, יג; באר מים חיים, שם.

50 רש"י, יומא ד ע"ב.

51 ספר מצוות גדול, לאוין ט.

52 הגהות מיימוניות, דעות ז, ז-ח.

53 מגן אברהם, אורח חיים סימן קנו, סעיף ב.

54 וראה שו"ת משנה הלכות ה, קצד, שדן במחלוקת הפוסקים בזה.

55 ראו הערות 10 ו-12 לעיל.

את הסוד, שהרי הפגיעה החברתית בחשיפת הסוד קטנה ביחס לפגיעה שתגרום אם הסוד יישאר נסתר.

לפי עיקרון זה, ככל שחשיפת הסוד תגרום לנזק חברתי רציני יותר, כך חשיפת הסוד תהיה בעייתית יותר. דוגמה לדבר הם דבריו של רבי שמחה הכהן בספרו ה'משך חכמה'; ביחס לחשיפת סודות ביטחוניים:

ונשמרת מכל דבר רע וכו' – לא רחוק לומר שכוונת הפסוק שלא לגלות המסתורין של המלחמה, ושלא לספר ארחם ורבעם לשום איש (...). וזה בכלל דבר רע, שאמרו בספרי אפילו דיבור רע וזה לשון הרע (...)⁵⁶

אם כן, נראה שיש חומרה מיוחדת בגילוי סודות ביטחוניים שנקראה 'דבר רע'.

גם חשיפה של סודות משפטיים ורפואיים נתפסים במשפט העברי בחומרה רבה, ביחס ישיר לנזק הציבורי חברתי שנגרם מגילויים. התלמוד הבבלי במסכת סנהדרין עוסק בעניין זה ואומר:

ומניין לכשיצא (הדיין מהדיון) לא יאמר 'הריני מזכה וחברי מחייבין, אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי?' על זה נאמר 'הולך רכיל מגלה סוד' (...)⁵⁷

הואיל ופרסום דעת המיעוט יכול לעורר וויכוחים רבים ולפגוע משמעותית בסמכות בית-הדין, בסדר הציבורי ובדייני ההרכב, הפגיעה החברתית שנגרמת מהגילוי גדולה וממילא האיסור שבגילוי דעת המיעוט חמור יותר גילוי סוד 'רגיל'.

עיקרון זה חל גם בצד ההיתר. כאשר יש משמעות לגילוי הסוד כחלק מההליך המשפטי (כגון מסירת עדות של דברים שנאמרו בסתר) או כשיש חשש לסכנה בהסתרת הסוד, החובה המוסרית תהיה דווקא לגלותו.

לסיכום, ראינו כי המקור הנורמטיבי הלכתי לאיסור לספר סוד מורכב מכמה עניינים (אבק רכילות, דברי קבלה, גניבת דעת ובל תאמר), שבשורש כולם עומד העיקרון של האמון בין בני האדם וההסכם החברתי ביניהם. לאור זאת, הצענו כי שמירת הסוד נדרשת כל עוד הפגיעה החברתית הכללית אינה עולה על הפגיעה החברתית שנובעת מהפרת אמונו של מספר הסוד, והבאנו כמה דוגמאות לעניין.

חלק ב

הדין הישראלי

שמירת הסודיות בדין הישראלי מוגנת בחוק בכמה מקומות. אסקור את הדין בעניין ואנסה לעמוד על העקרונות השוזרים את איסור הגילוי.

56 רבי שמחה הכהן, משך חכמה, דברים כג, 10.

57 בבלי, סנהדרין כט ע"א. ונחלקו הראשונים והאחרונים האם רק כשאומר "אני הייתי המיעוט זכיתי" אסור או אף אם הדיין מגלה שהוא היה מהמחייבים.

הזכות לפרטיות הפכה לזכות מוגנת בחוק הישראלי כחלק מחוק הגנת הפרטיות שחוקק בשנת התשמ"א (1981).⁵⁸ חוק זה מבוסס בעיקרו על המלצותיה של ועדת השופט י' כהן, שהמליצה לכלול את ההגנה על סודותיו של האדם כחלק מתוכן החוק.⁵⁹ למעשה החוק מטיל מספר איסורים הנוגעים לשמירת סודות, נסקרם בקצרה.

ראשית, החוק אוסר להעתיק או לעשות שימוש בחומר שנשלח מאדם אחד לאחר כאשר אין אישור לכך לפחות מאחד הצדדים.⁶⁰ איסור זה מתמקד בפרסום או עשיית שימוש בחומר הכתוב ולא בעצם הקריאה בו, ולכן שייך לעולם חשיפת המידע הפרטי. שנית, החוק מגן מפני 'הפרה של חובת הסודיות לגבי ענייניו הפרטיים של אדם, שנקבעה בהסכם מפורש או משתמע'.⁶¹ איסורים אלו מתכתבים עם התפיסה שרואה בחשיפת סודות פגיעה באמון שמפקיד הסוד האציל על שומר הסוד. דווקא מכתבים או דברים שנאמרו כסוד ונקבע בהסכם שיש לשומרם, יאסרו לפרסום משום שרק במקרים אלה יש פגיעה מיוחדת באמון. אולם החוק לא עוצר שם ומרחיב את האיסור על פרסום סודות גם ל"עניין הנוגע לצנעת חייו האישיים של אדם, לרבות עברו המיני, או למצב בריאותו, או להתנהגותו ברשות היחיד".⁶² הרחבה זו מגדילה את האיסור מחשיפה של דבר שנמסר באופן מפורש כסוד, לכל פרסום של עניין פרטי ולפגיעה במרחבו האישי של האדם. כך למעשה מורחבת התפיסה העקרונית מתוך העולם ההסכמי לעולם של שמירה על פרטיות בכלל.

ייתכן שהרחבה זו איננה מתנתקת מהממד ההסכמי לחלוטין, אלא תופסת ששמירת סודות ופרטיות היא חלק מהסכם חברתי לא כתוב בין בני אדם, בדומה להצעה שראינו לעיל במשפט העברי. אולם לאור חוק יסוד 'כבוד האדם וחירותו', שחוקק לאחר מכן בשנת התשנ"ב (1992) נראה שאין זה כך.⁶³ סעיף 7(ד) לחוק זה קובע: 'אין פוגעין בסוד שיחו של אדם בכתביו וברשומותיו'.⁶⁴ הכותרת לסעיף 7 בכללותו היא 'פרטיות וצנעת הפרט'.⁶⁵ מהשיוך של הוראה זו לחוק יסוד כבוד האדם, ניתן להסיק שהמחוקק רואה בגילוי הסוד חלק מעולם השמירה על הפרטיות, שבתורו נתפס כנגזרת של כבוד האדם.

אם כן, עולה כאן תפיסה שונה מהתפיסה ההסכמית, וגם מזו שרואה בפרטיות חלק מהסכם חברתי לא כתוב. תפיסה זו רואה בשמירה על הפרטיות חלק מכבוד האדם

58 חוק הגנת הפרטיות התשמ"א-1981.

59 "ייעוץ משפטי ועדה להגנת צנעת הפרט בראשות השופט יצחק כהן" ארכיון המדינה
[https://www.archives.gov.il/archives/Archive/0b0717068002297d/1.8.1974/](https://www.archives.gov.il/archives/Archive/0b0717068002297d/1.8.1974/File/0b07170687c4cc4e)
[File/0b07170687c4cc4e](https://www.archives.gov.il/archives/Archive/0b07170687c4cc4e)

60 ס' 2(5) לחוק הגנת הפרטיות.

61 ס' 2(8), ש.ם.

62 ס' 2(11), ש.ם.

63 חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

64 ס' 7(ד) לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

65 ש.ם.

הבסיסי, שלא תלוי בעולם ההסכמי כלל. לכן, למשל, גם במקום שבו כולם מגלים את כל הסודות (ראה לעיל את הסיפור על קושטא) יהיה איסור לגלות סודות. חשוב לציין שעבירות אלו נחשבות לעוולה אזרחית בלבד שיכולות להביא לתביעת נזיקין אך לא לתביעה פלילית.⁶⁶

ברם, בחוק ישנם גילויי סוד שניתן לתבוע עליהם אף כעבירה פלילית. בחוק הגנת הפרטיות נקבע כי "הפרה של חובת סודיות **שנקבעה בדין** לגבי ענייניו הפרטיים של אדם" אסורה.⁶⁷ הסודות שנקבעו בדין כוללים סודות מקצועיים ומסחריים,⁶⁸ סודות שהגיעו לאדם הנושא בתפקיד ברשות ציבורית⁶⁹ וסודות שנמסרו לפסיכולוג, לעובד סוציאלי, לרופא, לעורך דין וכדומה.⁷⁰ כמו כן נאסר גם גילוי של סודות ביטחוניים,⁷¹ וחוק רשות הדואר מטיל איסור פלילי גם על פתיחת מכתבים שנשלחו בדואר, בין אם על ידי פקיד הדואר ובין אם על ידי אדם אחר.⁷² בכל המקרים הנזכרים ישנם היתרים חריגים כאשר שמירת הסוד תוביל לביצוע עבירה או לפגיעה פיזית באדם אחר.⁷³ לאור האמור, נראה שהאיסור הפלילי המוטל במקרים אלו נובע מתפיסה שחשיפת סודות מהסוגים שנאסרו בדין איננה פגיעה בפרטיות בלבד אלא נושאת בחובה נזק משמעותי לחברה כולה, וממילא כאשר חשיפת הסוד תמנע יותר נזק היא מותרת.

לסיכום, בדין הישראלי יש שלוש רמות של איסור ביחס לגילוי סוד המייצגות שלוש תפיסות שונות ביחס לשמירת סודות. הרובד החמור ביותר הוא סודות שגילויים פוגע באופן משמעותי בחברה ועליהם יש איסור פלילי. הרובד האמצעי הוא סודות שהוסכם שאסור לגלותם במפורש או במשתמע, ושגילויים פוגע באמון שנתן מפקיד הסוד וב'חזוה' שכרתו המפקיד ושומר הסוד. הרובד הנמוך אך הרחב ביותר, הוא גילוי פרטים אישיים על אדם שמעדיף שישארו בצנעה כחלק מעולמו הפרטי, איסור זה נובע מכבוד האדם.

חלק ג

- 66 בדברים הקשורים לס' 2(11) תיתכן גם תביעה פלילית אך היא נדירה ובדרך כלל תתייחס לענייני פרסומים מיניים.
- 67 ס' 2(7) לחוק הגנת הפרטיות.
- 68 חוק עוולות מסחריות התשנ"ט-1999 פרק ב'.
- 69 ס' 496 לחוק העונשין התשל"ז-1977, ס' 105 לחוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה) התשכ"ג-1963 וכן הגנות מטעם חוק חופש המידע התשנ"ח - 1998.
- 70 ס' 7 לחוק הפסיכולוגים התשל"ז-1977; ס' 90 לחוק לשכת עורכי הדין התשכ"א-1961.
- 71 לדוג' ס' 19 לחוק שירות הביטחון הכללי התשס"ב-2002.
- 72 ס' 90(א), 101 לחוק רשות הדואר התשמ"ו-1986.
- 73 ראה למשל ס' 90(ב) לחוק רשות הדואר שמתיר לפתוח מכתב כשיש חשש לביצוע עבירה באמצעותו.

מבט השוואתי, בין התורה לחוק הישראלי

בעולם ההשוואתי בין ההלכה לחוק, נראה שישנו גם דמיון וגם פער בין התורה והחוק הישראלי. להלן אנתח את הדמיון וההבדלים ואנסה לעמוד על ההשלכות הרעיוניות והמעשיות שלהם.

ברובד הרעיוני

— פגיעה באמון

גם התורה וגם החוק הישראלי רואים חשיבות בשמירה על סודות כחלק מהאמון שמפקיד הסוד העניק לשומרו, וקובעים איסור על חשיפה שפוגעת באמון. אולם בעוד החוק הישראלי אוסר מטעם זה רק מקרים שבהם ישנו הסכם מפורש או משתמע בין הצדדים לשמור את הסוד, התורה מרחיבה את האיסור ורואה בעצם המציאות החברתית 'חוזה' שכולל התחייבות לשמור על פרטיות האחר. לשיטתה, כל חשיפת סוד פוגעת באמון הבסיסי שקיים בין בני אדם מעצם היותם שייכים לחברה שמעריכה פרטיות.

— פגיעה חברתית

בנוסף, גם התורה וגם החוק הישראלי מייחסים חשיבות לרמת הפגיעה חברתית שנגרמת בחשיפת הסוד. בשניהם כשמדובר בפגיעה חברתית חמורה האיסור חמור יותר (פלילי/ונשמרת מכל דבר רע)⁷⁴. יתרה מזו, בשניהם כאשר התועלת החברתית בחשיפת הסוד גדולה ועולה על הרווח החברתי שבשמירתו, ישנו היתר לחשוף את הסוד. מנגד, התורה רואה בכל חשיפת עניינים פרטיים נגזרת של התועלת החברתית הגלומה בשמירתם, ואילו החוק מקבל זאת רק לגבי סודות שנאסרו בדין או בהסכם ולא לגבי חשיפת כל מידע שהאדם מעוניין שישאר פרטי (שנאסרת בגלל כבוד האדם).

— פגיעה בכבוד האדם

בנקודה זו ממוקם ההבדל העיקרי בין התורה לחוק. בעוד שהחוק רואה בחשיפת סודות פרטיים פגיעה בכבוד האדם, התורה רואה בו רק פגיעה בהסכם חברתי. הסיפור שמדגיש את ההבדל הרעיוני הזה הוא סיפורה של קושטא, שבה המוסכמה החברתית היא שאין להסתיר דבר, וממילא שמירה על סודות וצניעות הופכת לבעלת אופי שלילי.

ברובד המעשי

מלבד הרובד הרעיוני ישנן גם השלכות מעשיות להבדלים בין התורה לחוק.

– יחס פרטיקולרי לעומת יחס כולל

ההבדל המרכזי בין התורה לחוק הוא שהחוק מתאר קווים מתאר כלליים וקובע כללים מוגדרים מתי מותר ואסור לחשוף סודות, ולעומת זאת עמדת ההלכה היא עמדה פרטיקולרית הבוחנת כל סוד וסוד לגופו. דוגמה לפער זה יכולה לבוא לידי ביטוי בשני הכיוונים – לעיתים החוק יתיר לספר סוד וההלכה תאסור ולעיתים ההפך. למשל, לפי החוק אין חיסיון על מידע רפואי שהגיע תוך ביצוע עבירה, כגון הפלה אסורה וכיוצא בזה,⁷⁵ אך בממד ההלכתי יש לבחון האם סיפור הסוד מועיל יותר מאשר מזיק. מהצד השני, במקרה שרופא יודע על מחלה נפשית של מטופל העומד להינשא לבחירת לבו שאינה מודעת למחלה, החוק יאסור את הגילוי ואילו ההלכה תתיר אותו.

– חברה ספיציפית

כמו שציינתי, לפי התורה תיתכן חברה שבה שמירת סודות לא תהיה אסורה, שהרי שמירת הסוד היא מטעמים תועלתניים. לעומת זאת, לפי החוק הישראלי לא תיתכן חברה כזו, שהרי שמירת הסוד, ללא היתר מפורש לגלותו, אסורה דאונטולוגית כחלק מכבוד האדם. לאור זאת, בבית משפט לא יתקבלו טענות מסוג 'בינינו ככה נהוג להתייחס לסודות', אך בבית הדין כן.

חלק ד

כיצד ולמי לספר סודות

לאחר שדנתי באיסור לגלות סוד בהלכה והשוואתו לחוק הישראלי, נותר לבחון את נושא הסודות גם מצדו השני, מצד מפקיד הסוד. בחלק זה אדון בעמדת התורה בשאלה האם בכלל כדאי לספר סודות לאחרים ואם כן, כיצד? ולמי?

באופן טבעי עמדת התורה בעניינים אלו אינה בהכרח הלכתית-פסיקתית, אלא הדרכה רוחנית כללית שאולי בסופו של יום יורדת גם כן להשלכות עקרוניות הלכתיות. הדיון יעסוק בעיקר בממד ההדרכתי אך ישיק גם לממד ההלכתי.

האם לספר סודות לאחרים?

התלמוד הבבלי במסכת סנהדרין דן בשאלה מה ראוי לעשות עם דאגה או עם סוד שיש לאדם.⁷⁶ הוא מעלה שתי תזות הפוכות לפתרון שאלה זו על בסיס הפסוק 'דאגה בלב איש ישיחנה':⁷⁷

« **ישיחנה מדעתו** – סיפור הדאגה או הסוד מוביל לחשיפה של דברים שאדם רוצה שיישארו חסויים. לכן אדם צריך להיזהר מאוד בשאלה

75 ראה בג"צ 442\72 ישמחוביץ נגד ברוך ואח' פ"ד כז (2) 253.

76 בבלי, סנהדרין ק ע"ב.

77 משלי יב 25.

אילו דברים הוא בוחר לספר, למי הוא מספר אותם, ואפילו על מה הוא חושב. אם יש לאדם סוד עדיף שיסלקו ממחשבתו.

שיטה עקרונית זו באה לידי ביטוי בכמה מקומות בתנ"ך ובדברי חז"ל:

- « שמשון מספר לדלילה את סוד כוחו והיא מסגירה אותו לפלישתים.⁷⁸
- « בבא בן בוטא נמנע מלקלל את הורדוס אפילו כשאין אף אדם בנמצא (למעט הורדוס עצמו שביקש ממנו לקללו כדי לבחננו) בטענה ש"עוף השמיים יוליך את הקול ובעל כנפיים יגיד דבר".⁷⁹
- « הבנת חז"ל בפסוק המופיע בספר מיכה "משוכבת חיקך שמור פתחי פיד". הפרשנים מסבירים כי על אדם להיזהר עם סודותיו אפילו עם אשתו.⁸⁰
- « המימרה שבה פתחנו – רבי עקיבא שמשבח את המדיים על כך שכאשר הם יועצים (מספרים סודות) הם עושים זאת בשדה וכך עשה יעקב כאשר הוא רצה לברוח מלבן. כמו שציינו, רש"י שם אף מפרש כי הסיבה היא משום ש'אזניים לכותל'.⁸¹
- « **ישחינה לאחרים** – סיפור הסודות והדאגות מועיל לאדם ומאפשר להקל מעליו חלק מהעול בנשיאת הסוד או הדאגה לבדו.

גם שיטה זו מופיעה רבות במקורות:

- « במסכת אבות נאמר: 'עשה לך רב וקנה לך חבר'⁸² ומבואר ב'אבות דרבי נתן' כי 'קנה לך חבר' פירושו: 'מלמד שיקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וישן עמו ויגלה לו כל סתרי'.⁸³ אדם שלו ניתן לגלות את סודותיו הוא חלק מהותי מהגדרת החבר האידיאלי.

כך מופיע אף ב'פלא יועץ' בפירוש הערך 'חברותא': 'וטוב לגבר שיהיה לו חבר טוב אוהב וריע שיגלה לו כל סתרי'.⁸⁴

78 שופטים טז 17 ואילך.

79 בבלי, בבא בתרא ג-ד ע"ב.

80 מיכה ז 5; רד"ק ומצודות שם.

81 בבלי, ברכות ה, ע"ב.

82 משנה, אבות א, ו.

83 אבות דרבי נתן, פרק ה, אות ג.

84 פלא יועץ, ערך 'חברותא'.

« חושי הארכי נקרא 'רע המלך' ונראה שזה היה תפקידו – להיות חברו ואיש סודו של דוד.⁸⁵ כך משתמע קצת גם מדברי ה'מצודת דוד': 'רע המלך – הוא היה יושב בתמידות עם המלך להשתעשע עמו'.⁸⁶

« כך פירש רב שמחה בונים מפשיסחה את הקשר בין יהודה לחירה העדולמי. לפיו זו קריאה כללית לכל אדם: 'צריך אדם שיהיה לו רע נאמן אשר לפניו יוכל לגלות את נשמתו עם כל מסתורין שלה, מעלותיה ומגרעותיה, אפילו את כל העברות שבידו, כיהודה לפני חברו חירה (...)⁸⁷»

התלמוד שם ממשיך ומציע דרך אמצע בין שתי השיטות העקרוניות ואומר כי 'רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף'.⁸⁸ דרך זו רואה חשיבות בגילוי הסוד לאחר, אך גורסת כי גילוי הסודות שייך דווקא באנשים קרובים שאפשר לסמוך עליהם – אחד מאלף, ולא לכל דורשי שלומך.

במידה שאתה מספר לאחרים – איך? ולמי?

בפרקים לעיל ראינו כי לפי התורה, תשתית החובה בשמירת הסוד היא האמון בין מפקיד הסוד לנפקד והסכם הסודיות המפורש או המרומז ביניהם.⁸⁹ לפי הבנה זו כלל האצבע היסודי בגילוי סוד צריך להיות – על מי אתה סומך שישמור אותו. כיוון נוסף לגשת לשאלה למי כדאי לספר סודות, היא שאלת הקרבה בין המספר למסופר. לפי דרך זו, ככל שאדם מרגיש קרוב יותר לאדם אחר, כך יותר שייך שיספר לו את סודותיו.

במבט ראשון נראה כי התורה נוקטת בדרך הראשונה וממליצה לגלות את הסוד דווקא למי שישמור אותו, ללא קשר בהכרח לרמת הקרבה של מספר הסוד לשומעו. כך עולה מפירוש הפסוק במיכה: "משוכבת חיקך שמור פתחי פיך".⁹⁰ נביא את דברי הרד"ק שם: 'משוכבת חיקך – גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו'.⁹¹ פירוש זה טוען כי אדם צריך להיזהר מלספר סודות אפילו לאדם הקרוב אליו ביותר, אשתו, כדי שלא תגלה אותם.

גם התלמוד הבבלי במסכת פסחים הולך בכיוון זה. בסוגייה זו עוסקת הגמרא בפער בין עם הארץ לתלמיד חכם, וקובעת כי 'שישה דברים נאמרו בעמי הארץ (...) ואין מגלין להן

85 דברי הימים א, כז 33.

86 מצודת דוד על דברי הימים א, כז 33.

87 רב שמחה בונים מפשיסחה, **חדוות שמחה**, פרשת וישב, בעמ' 75, מהדורת ורשא תר"צ-1930.

88 בבלי, סנהדרין ק ע"ב.

89 כולל הסכם חברתי לא כתוב.

90 מיכה, ראו לעיל בהערה 80.

91 רד"ק, ראו לעיל בהערה 80.

סוד (...) ⁹² ומסביר רש"י ובעקבותיו ראשונים ואחרונים רבים שהסיבה שאין מגלין להם סוד 'לפי שהולך רכיל ומגלה'.⁹³

אולם במבט מעט עמוק יותר נראה כי התורה מתווה דרך מעט יותר מורכבת הקושרת בין גילוי סוד לקרבה נפשית. כאשר יעקב מברך את שמעון ולוי הוא מכריז 'בסודם אל תבוא נפשי, בקהלם אל תחד כבודי',⁹⁴ ונראה ששמיעת סודותיהם של שמעון ולוי כוללת ביאה של נפשו של יעקב.

עיקרון דומה מופיע גם בתלמוד הבבלי במסכת כתובות, שם מדברת הגמרא על שש שבועות בין עם ישראל לקדוש ברוך הוא, שאחת מהן היא 'שלא יגלו את הסוד לעובדי כוכבים'.⁹⁵ רש"י מפרש שמדובר על סודות התורה (סודות העיבור או סוד טעמי תורה).⁹⁶ הראשונים דנים בשאלה מדוע גילוי סודות התורה לגויים הוא בעייתי ורובם מביאים את הטענה 'כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים'.⁹⁷ המהר"ל מרחיב הסבר זה וטוען: 'כי כאשר ישראל מגלים סודות שלהם לאומות והוא ענין פנימי כאשר יגלו סודות שלהם להם הרי יש לישראל **חבור לגמרי** עם האומות (...)'.⁹⁸

אם כן, מצד אחד המטרה בגילוי סוד בסודיות הוא שהסוד ישמר וכאשר יש חשש שלא יישמר התורה ממליצה שלא לגלותו, ומצד שני גילוי סוד יוצר חיבור נפשי בין המגלה לשומע הסוד.

לדעתי, נראה שהחיבור של שני העקרונות הללו מגיע לידי ביטוי בפסוק מספר משלי: 'גֹּלְה־סוּד הוֹלֵךְ רְכִיל וּלְפִתָּה שִׁפְתָּיו לֹא תִתְעַרֵּב'.⁹⁹ שלמה המלך יועץ לנו להתחבר נפשית עם האנשים המתאימים, אנשים שישמרו את סודנו. התורה קוראת לא להתערב עם 'פותה שפתים'. התשתית הבסיסית ליצירת קשר חברי - אישי - אנושי טוב, הוא האמון שיש ושנוצר בין הצדדים.¹⁰⁰

סיכום

בחיבור זה דנתי בנושא של סודות בין אנשים. הראיתי את היחס המורכב לגבי שמירת סודות בתורה ובדברי חז"ל, התחקיתי אחר מקור האיסור לגלות סוד, ועמדתי על כך

92 בבלי, פסחים מט, ע"ב.

93 רש"י, פסחים מט, ע"ב וכן בנימוקי יוסף, בבית הבחירה למאירי וברבינו יונתן מלוניל על הגמרא שם.

94 בראשית מט 6.

95 בבלי, כתובות קיא ע"א.

96 רש"י, כתובות קיא ע"א.

97 תוס', כתובות קיא, ע"א וכן בריטב"א ובתוספות רא"ש שם.

98 המהר"ל, נצח ישראל, פרק כה, פסקה כא.

99 משלי כ 19.

100 לאור הבנה זו ניתן להסביר אף את הגמרא בפסחים לגבי עמי ארצות.

שהבעיה בגילוי הסוד לפי המשפט העברי היא פגיעה באמון ובהסכם האנושי בין מגלה הסוד ושומעו. לאחר מכן הצגתי את החוק הישראלי בנושא וערכתי השוואה בין המשפט העברי לחוק. הראיתי כי יש ביניהם גם דמיון וגם פערים, ושעיקר הפער ביניהם הוא בין תפיסה של החובה לשמירת סוד כהסכמית, לבין תפיסה של חובה זו כנובעת מכבוד האדם. בנוסף, הראיתי שיש פער מעשי בין השניים, כאשר המשפט העברי דורש בחינה פרטיקולרית של כל גילוי סוד, ואילו החוק קובע כללים מוגדרים מתי יש לשמור סוד ונמנע מבחינה ספציפית. בסוף החיבור דנתי בגילוי סוד מצד המגלה ובחנתי האם ראוי לפי התורה לגלות סוד ואם כן למי. הצעתי כי הדרכת התורה היא להתחבר לאנשים נאמנים ואמינים ומתוכם לגלות את הסוד ל'אחד מאלף', דהיינו ליחידים שאתה סומך עליהם במיוחד.